

Мельничук Віта, Осіпчук Валентина,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В умовах демократизації та гуманізації громадського життя, відродження національної школи складаються сприятливі умови для розвитку особистості у процесі навчання, одним з компонентів якого є контроль та самоконтроль. Зауважимо, що у педагогічній науці відносно задовільно розглядаються питання організації сприйняття, запам'ятовування, репродуктивного опрацювання дій, проте дуже мало уваги приділяється контролю та самоконтролю в різних його формах. Про це свідчить аналіз підручників і навчальних посібників з педагогіки, в яких не розглядаються способи формування самоконтролю як ланки навчального процесу. Лише в деяких із них згадується про зворотний зв'язок у процесі навчання і називається оцінювально-результативний компонент навчання, який передбачає контроль того, хто навчається, за правильністю виконаних навчальних операцій, точності відповідей (А. Алексюк, Ю. Бабанський, О. Савченко).

Тривалий час проблема самоконтролю була предметом психологічної науки і пов'язувалася з дослідженням психологічних особливостей пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення тощо (П. Блонський, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, Е. Зеєр, Г. Костюк, К. Мальцева, А. Петровський, А. Сердюк, Ю. Холод). І лише в останні десятиріччя дане питання стало предметом дослідження педагогічної науки. У роботах науковців досліджується проблема формування самоконтролю у навчальному процесі (А. Арет, Ю. Бабанський, М. Боришевський, О. Зак, Н. Камишева, А. Конишева, О. Линда, О. Малихіна,

Із вступом дитини до школи її провідною діяльністю стає навчальна діяльність. Вона захоплює дитячий, підлітковий і юнацький вік. Саме шкільний період має принципове значення для соціальної зрілості людини, для становлення її як особистості. З цим етапом в онтогенезі пов'язані і найбільш характерні моменти у формуванні самоконтролю дитини. Адже «із дня на день, із року в рік, починаючи із молодших класів, школяр живе, то перевіряючись іншими, то сам перевіряючи себе».

У наукових дослідженнях висвітлюються різні підходи до визначення сутності поняття «самоконтроль», під яким розуміють: важливе навчальне вміння, специфіка якого полягає в тому, щоб самостійно знаходити помилки, неточності, помічати способи усунення знайдених пропусків (Ю. Бабанський); форму діяльності, яка виявляється у перевірці поставленої задачі, критичній оцінці процесу роботи, виправленні її недоліків (В. Страхов); якість особистості, пов'язана з виявом нею активності й самостійності (О. Линда); свідоме контролювання, оцінка і саморегулювання особистістю власної навчальної діяльності і самостійне керування нею (А. Конишева); дію із

зіставлення уявлення про майбутнє дії із безпосередньо даним зразком (Д. Ельконін).

Вищезазначені підходи дають змогу розглядати самоконтроль: у складі самостійної роботи дітей, яка стимулює їх до уважного виконання навчальних завдань, дозволяє усувати допущені помилки, усвідомлювати зміст навчального матеріалу, давати об'єктивну самооцінку результатам виконаної роботи; як засіб підвищення ефективності навчального процесу взагалі та успішності навчально-пізнавальної діяльності школярів; як оцінювальні вміння, сформовані в певній діяльності учнів.

Поняття самоконтролю та його формування у молодших школярів різними авторами трактується по-різному. Деякі вважають, що уявлення про самоконтроль школярі мають уже у 1-2 класах. Однак звички до регулярного його проведення у них ще немає (Г. Собієва, І. Марголін, А. Сердюк). Інші вважають, що власне контроль стає можливий лише до кінця другого року навчання (П. Гальперін, С. Кабільницька). У деяких роботах (С. Тищенко, К. Мальцева, Н. Романова) відзначається, що в учнів 1-2 класів самоконтролю немає зовсім чи він ще вкрай незначний. Звідси формування самоконтролю є тривалим процесом, який передбачає постійну постановку до учнів певних вимог. Охарактеризуємо деякі підходи до формування самоконтролю як одного з провідних компонентів навчальної діяльності учнів початкової школи. Так, розвиток самоконтролю молодших школярів у навчальній діяльності підкоряється, за даними А. Сердюк, визначеним закономірностям. На початку навчання в школі оволодіння самоконтролем виступає для дітей як самостійна форма діяльності, зовнішня по відношенню до основної задачі. Учні ще погано розуміють його роль, віддають перевагу контролю з боку дорослих. І тільки поступово, завдяки багаторазовим і постійним вправам у його здійсненні, самоконтроль перетворюється в необхідну ланку навчальної діяльності, включену в процес її виконання. Тільки у другому, а особливо у третьому класі, самоконтроль починає все більш помітно виявлятися як «складова частина» навчальної діяльності.

Показ зразка, за яким учень міг би здійснювати самоконтроль, становиться ще однією обов'язковою умовою формування самоконтролю на початкових етапах. Чим менший вік школяра, тим більше він потребує того, щоб йому показали зразок. Тут важливо відмітити, що динаміка формування самоконтролю виявляється нерозривно пов'язаною із змінами характеру використовуваного зразка-еталону.

У зв'язку з цим А. Арет виділяє три етапи формування навичок самоконтролю у молодших школярів. На початку він реалізується за конкретним зразком, потім по представленню про нього і на завершальному етапі – на основі узагальненого представлення зразків. Однак наявність тільки одного зразка, тобто забезпечення еталонної складової в механізмі самоконтролю, ще недостатньо для реалізації останнього. Значний вплив на становлення самоконтролю у навчальній діяльності молодших школярів відіграють позитивні мотиви, які М. Боришевський поділяє на:

- мотиви, пов'язані з особою вчителя;

- мотиви, пов'язані зі своїми навчальними інтересами;
- мотиви, визначені прагненням дістати винагороду або уникнути можливого покарання;

- мотиви, ґрунтовані на задоволенні інтересів учнівського колективу.

У дослідженні предметом самоконтролю виступає не результат виконання дії, а «засвоєння способу дій в ході оволодіння навчальним завданням, а також і дій учнів за цим способом при виконанні практичних вправ». Важливе значення для формування самоконтролю у цьому випадку має знання дітьми зразка, співвіднесення з ним виконуваних дій. У кінцевому результаті важливо, щоб самоконтроль став звичкою.

Наведемо приклад використання одного з прийомів формування навичок самоконтролю в учнів на уроках математики:

Розв'яжіть приклади, розміщуючи їх так, щоб початок кожного наступного і відповідь попереднього були

однаковими.

64+17 50+49 34+16 63-29 27+37 81-53 99-72 28+35

Зауважимо, що для успішного використання прийомів формування навичок самоконтролю в учнів молодшого шкільного віку необхідно враховувати наступні педагогічні умови:

- диференційований підхід у використанні самоконтролю;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- систематичність і послідовність використання прийомів у ході навчального процесу;
- різноманітність прийомів самоконтролю;
- сформованість у молодших школярів інтересу до здійснення самоконтролю.

Отже, у процесі навчання важливо не тільки озброювати учнів певною кількістю знань, способів виконання дій, але і формувати у них критичне ставлення до своїх можливостей і успіхів, вчити контролювати власні дії у навчально-пізнавальній діяльності. Формування самоконтролю у молодших школярів проходить шлях від контролю з боку дорослих до власне самоконтролю і передбачає свідоме підпорядкування власної діяльності вимогам, що сприяють визначенню способу дії; орієнтування на задану систему вимог під час виконання будь-якої діяльності; усвідомлене та поетапне виконання інструкцій; самостійне виконання завдання за зразком; усвідомлення необхідності контролю за власною діяльністю.